

ŞIRNAK VE ÇEVRESİNİN OBSİDYEN TİCARETİNDE YERİ VE ÖNEMİ

Bahattin ÇELİK*

Anahtar Kelimeler: Irak • Suriye • Şırnak ve Çevresi • Neolitik • Obsidyen Ticareti • Klorit taşı

Özet: Şırnak ve çevresi, Neolitik Dönem’de bir kavşak yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin güneyinde, bugünkü Kuzey Irak’ta bulunan Nemrik, Mazhgalia, Ginnik ve Kermez Dere gibi önemli Neolitik yerleşimler, batı ile kuzeybatısında bulunan Güzir Höyük, Hallan Çemi, Demirköy, Körtik Tepe ve Çayönü yerleşimlerinin varlığı bu durumu en iyi kanıtlayan unsurlardır. Bugün, Irak ve Suriye sınırları içinde kazısı yapılmış pek çok arkeolojik yerleşim alanı mevcuttur. Cizre, Silopi ve İdil bölgesinde yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen arkeolojik yerleşim alanı sayısı 119 adettir. Hiç birinde henüz herhangi bir kazı yapılmamış olan bu yerleşimlerde Neolitik Dönem’den itibaren tüm dönemlere ait yüzey buluntuları saptanmıştır. Gelecekte bu yerleşimlerde yapılacak kazılar sayesinde Şırnak bölgesinin tarihsel önemi daha somut bir şekilde ortaya çıkacaktır. Bu çalışma, Şırnak ve çevresinin prehistorik devirlere ait buluntu yerlerini derlemeyi ve buradan yola çıkarak bölgenin önemini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

THE IMPORTANCE OF ŞIRNAK AND ITS ENVIRON IN OBSIDIAN TRADE

Keywords: Iraq • Syria • Şırnak • Region • Neolithic • Period • Obsidian trade • Chlorite stone

Abstract: Şırnak and its environ is a crossroad during the Neolithic Period. In the South of the region there are very important Neolithic settlements like excavated sites as Nemrik, Mazhgalia, Ginnik and Qermez Dere in Northern Iraq, and in the Southwest of the region there are also very important Neolithic sites as Güzir Höyük, Hallan Çemi, Demirköy, Körtik Tepe and Çayönü settlements around Şırnak area testify the presence of important sites in the area especially in the Neolithic Period. Today there are lots of archaeological sites whose excavations are being carried out in Iraq and Syria. During the surveys in the areas of Cizre, Silopi and İdil, 119 archaeological sites have been determined. None of these sites were completely excavated yet but the surface finds show a time range including Neolithic Period. Further archaeological excavations which will be carried out in the future will make us understand the historical importance of Şırnak and its region in more certainty. This study aims to compile the prehistoric archaeological sites in Şırnak and in its environ to reveal the importance of the region in prehistoric times.

* Yrd. Doç. Dr. Bahattin Çelik, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-63300 / ŞANLIURFA.
e-mail: bcelik@harran.edu.tr

I. Giriş

Güneydoğu Anadolu Bölgesi içinde bulunan Şırnak; Cizre, Silopi, İdil, Güçlükönak, Uludere ve Beytüşşebap ilçelerinden oluşur. Cizre, Silopi ve İdil ilçeleri 300-400 m rakımlı ve daha çok geniş ovaların yer aldığı coğrafik bir bölgedir. Kışlar ılık, yazlar ise aşırı sıcak geçer. Şırnak merkezi, Güçlükönak, Uludere ve Beytüşşebap ise rakımı 1000 m ve üzerinde, engebeli, sarp yamaçlar ve yüksek dağların yer aldığı, orman ve mera alanlarının geniş çapta bulunduğu bölgelerdir. Dağlık kesimleri Güneydoğu Toroslar sistemine bağlı dağlardan oluşur. Bu bölgelerde geçit veren doğal yol sistemi sadece akarsular tarafından yarılmış vadilerdir. Bu ilçelerde de kışlar sert geçer. Şırnak çevresinde ise Mardin, Batman, Siirt, Van, Hakkâri, Irak ve Suriye bulunur.

Şırnak ve çevresinde prehistorik devirlerle¹ ilgili araştırmalar, Van ve Hakkâri dışındaki bölgeler hariç pek çok alanda yapılmış veya yapılmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde prehistorik devirler üzerine yapılan ilk arkeolojik yüzey araştırmaları, 1963 yılında İstanbul ve Chicago Üniversiteleri'nin ortak bir projesi olan *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları* adı altında daha çok bölgenin batı kesiminde yapılmıştır². 1963 yılında yapılan bu projede, bölgenin doğusunda yer alan Diyarbakır ve Siirt'te toplam 101 adet arkeolojik yerleşim alanı tespit edilmiştir³. Şırnak ve çevresinde ise, 1989-1990 yılları arasında daha kapsamlı

bir araştırmayı Amerikalı bir ekip gerçekleştirmiştir. G. Algaze başkanlığında, 1989-1990 yılları arasında, yapılan çalışmada ise Batman, Bismil, Erüh, Cizre ve Silopi'de yapılan araştırmalarda 288 adet yerleşim yeri saptanmış, yüzeyden toplanan buluntulardan yola çıkılarak bunların kesintisiz bütün dönemleri içinde barındırdığı anlaşılmıştır⁴. Bölgede, şuanda inşa edilen baraj çalışmaları nedeniyle yapılan kurtarma kazıları sayesinde bu alanlardaki arkeolojik yerleşimlerin nitelikleri ve özellikleri her geçen gün daha da gün yüzüne çıkmaktadır.

İstanbul ve Chicago Üniversiteleri'nin 1963 yılında ortak bir projesi ile başlamış olan "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları" projesinde daha çok Siirt, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar Şırnak bölgesinde yapılmamış olsa dahi bölgenin arkeolojik yönden zenginliğini fark etmek açısından çok yararlı olmuştur. Araştırmalar sonucunda, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Neolitik Dönem içinde çok önemli bir konuma sahip olduğu anlaşılmıştır.

Prehistorik devirlerde bir dönüm noktası olan Neolitik Dönem⁵, yerleşik yaşantı ile ilgili ilk somut bilgileri bize vermesi açısından tarihsel öneme sahip bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemden önce avcı ve toplayıcı olarak konargöçer tarzda yaşayan 20-30 kişilik insan toplulukları Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygun iklim koşullarının bu-

¹ Prehistorik Devirler; Alt Paleolitik Dönem, Orta Paleolitik Dönem, Üst Paleolitik Dönem, Epipaleolitik Dönem, Neolitik Dönem ve Kalkolitik Dönem olarak altı döneme ayrılmıştır.

² Çambel – Braidwood 1980, 10.

³ Benedict 1980, 141-147.

⁴ Algaze ve diğ. 1991, 180-199.

⁵ Neolitik Dönem ile ilgili tarihler, Yakınoğu Sit Atlası (*ASPRO*) dikkate alınarak yapılmıştır. Söz konusu atlas, Üst Paleolitik Dönem'den sonra başlatılmış olup M.Ö. 14.000 ile M.Ö. 4500 yılları arasında kapsamaktadır (bkz. Hours ve diğ. 1994, 18-19).

lunması nedeniyle ilk kez buralarda yoğun olarak yerleşik hayata geçmişlerdir. Bölgede, 1963 yılında gerçekleştirilen *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları* ve 1963-1986 yılları arasında yapılan Çayönü kazıları sayesinde, bölgenin Neolitik Dönem ile ilgili kesintisiz bir kronolojisi ortaya çıkartılmıştır⁶. Bu sayede, bölgede bulunan yeni Neolitik yerleşimler Çayönü referansları sayesinde tarihlendirilmektedir.

Araştırma konusu olan Şırnak bölgesinin, batısında bulunan Dicle Nehri bölümüne arkeolojide “Yukarı Dicle Bölgesi” adı verilmektedir. Bu bölgede bugüne kadar tespit edilmiş Neolitik Dönem yerleşimler; Amarsava, Ber Ava Şikefte, Çayönü, Demircitepe/Demirköy, Girikihacıyan, Giryan/Gri Hami, Gölbent Mevkii, Gri Havsarik, Güzir Höyük, Hakemi Use Tepe, Hallan Çemi Tepesi, Sumaki Höyük, Harif Pinar, Kikan Harabesi, Kötekan, Körtik Tepe, Nevala Denik, Papazgölü, S 63-26, S 63-7/Ayngerm Yanı, Yayvantepe/Til Huzur adıyla bilinen yerlerdir. Bunlardan Çayönü, Demirköy, Grikihacıyan, Halan Çemi, Hakemi Use, Sumaki Höyük ve Körtik Tepe ören yerlerinde kazılar yapılmış veya halen yapılmaktadır. Şırnak bölgesini arkeolojik yönden iyi analiz edebilmek için çevresindeki bölgelerin içinde yer alan arkeolojik yerleşim alanlarını ve bunların özelliklerini incelemek gerekmektedir. Bu nedenle aşağıda yer alan; Diyarbakır Bölgesi, Batman Bölgesi, Siirt Bölgesi, Mardin Bölgesi, Hakkâri Bölgesi, Cizre Bölgesi, Silopi Bölgesi, İdil Bölgesi, Suriye-Türkiye Sınır bölgesi ve Irak-Türkiye Sı-

nır bölgesi (Kuzey Irak) üzerine arkeolojik bir derleme yapılmıştır.

II. Diyarbakır Bölgesi⁷

İlk kez bölgede yapılan arkeolojik araştırmalar 1963 yılında gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 60 adet yerleşim yeri saptanmıştır⁸. Ergani Ovası’nda bulunan Çayönü yerleşiminde yapılan kazılar sonucu bölgenin Neolitik Dönemi hakkında zengin bilgiler elde edilmiştir⁹. M. Özdoğan başkanlığında bir ekip tarafından 1988 yılında Ergani Ovası’nda yapılan yüzey araştırmaları sonucunda Papazgölü, Kikan Harabesi, Gölbent Mevkii, Gri Havsarik, Grihami Tepesi ve Yayvantepe/Tilhuzur Höyüğü adıyla altı adet Neolitik yerleşim yeri saptanmış, bunların dışında dört adet Neolitik Döneme ait yer daha tespit edilmiş ancak yeterli buluntu toplanamadığı için bunlar değerlendirme dışında tutulmuşlardır. Yüzey taramalarından ele geçen buluntulardan yola çıkılarak bölgede daha çok Üst Paleolitik Dönem’den sonra bir yoğunluk olduğu anlaşılmıştır. İlginç olan, Ergani Ovası’nda yer alan bu yerleşimlerden toplanan yontmataş buluntu grubu içinde en yoğun kullanılan hammaddenin obsidyen olarak karşımıza çıkmasıdır¹⁰. 1989-1990 yılları arasında G. Algaze başkanlığında yapılan yüzey araştırmasında ise bölgenin doğusunda 120 adet yerleşim yeri saptanmış olup bunlardan bazılarının

⁶ Özdoğan 2007, 63.

⁷ Diyarbakır, Şırnak bölgesine komşu olmamakla birlikte arkeolojik buluntuların benzerliğinden dolayı buraya eklenmiştir.

⁸ Çambel – Braidwood 1980, 10.

⁹ Çambel – Braidwood 1980, 13-22; Özdoğan 2000, 14-19; Erim-Özdoğan 2007, 57-97.

¹⁰ Özdoğan 1990, 461-462.

prehistorik devirlere ait yerleşim yeri olduğu anlaşılmıştır¹¹.

III. Batman Bölgesi

Batman ve çevresinde ilk kez 1989-1990 yılları arasında G. Algaze başkanlığında yapılan yüzey araştırmalarında toplam 49 adet arkeolojik yerleşim alanı saptanmıştır¹². Bu yerleşimlerin çoğu Garzan Suyu ve Batman Suyu vadilerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca bölgede, özellikle Raman Dağı ve çevresinde paleolitik devirlere ait farklı ekipler tarafından yüzey araştırmaları yapılmıştır¹³. Bu çalışmalarda çok sayıda “*Açık Hava İstasyonu / Open Air Station*” denilen kamp yerleri saptanmıştır. Batman’da yapılan diğer arkeolojik çalışmalarda ise Neolitik Döneme ait yerleşim yeri tespit edilmiş ve bazılarının kazıları yapılmıştır. Bunlardan, Batman’ın Beşiri ilçesinde kazısı yapılan Sumaki Höyük’te, M.Ö. 6500-6000 yılları arasına tarihlenen ve ağırlıklı olarak saz ve ince dallardan örülmüş duvarlarla oluşturulan evler, ham petrol sızıntılarına maruz kalmış kilden yapılan hayvan figürinleri, ezgi taşları ve ocaklar tespit edilmiştir¹⁴. Ayrıca bölgede kazısı yapılmış veya yapılmakta olan diğer önemli ören yerleri Hallan Çemi, Demirköy ve Körtik Tepe yerleşimleridir¹⁵. Ka-

zılar sonucunda, bölgenin Neolitik Dönemi’nin M.Ö. 10.000-6200 yıllarına tarihlendiği, ele geçen buluntuların özelliklerinden ve yapılan C14 analizlerinden anlaşılmıştır. Özellikle Hallan Çemi, Demirköy ve Körtik Tepe yerleşimlerinin benzer mimariye ve benzer buluntulara sahip oldukları anlaşılmıştır. Her üç yerleşimde kullanılan hammadde içerisinde yoğun olarak obsidyen kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, bu yerleşimlerde daha önceki Neolitik Dönem kazılarında fazla rastlanılmayan klorit taşından yapılan taş kap geleneği de yaygın olarak görülmektedir¹⁶.

IV. Siirt Bölgesi

Bölgede ilk kez 1963 yılında İstanbul ve Chicago Üniversiteleri’nin ortak bir projesi olan “*Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları*” adı altında yapılan yüzey araştırmalarında Siirt ve çevresinde toplam 43 adet arkeolojik alan tespit edilmiştir¹⁷. 1989-1990 yılları arasında Algaze başkanlığında yapılan yüzey araştırmalarında ise 38 adet yerleşim yeri saptanmıştır¹⁸. Bölgedeki toplam 81 adet arkeolojik yerleşim alanı daha çok Bothan Vadisi’nde ve Kurtalan İlçesi civarında yer almaktadır. Bothan Vadisi’nde, Güçlükönak ile Siirt yolu arasında yer alan Güzir Höyük, Ayngerm Yanı ve S63/26 bölgede tespit edilmiş Neolitik Döneme ait yerleşimler olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁹.

V. Mardin Bölgesi

Mardin Dargeçit İlçesi’nde, Ilısu Baraj gövdesinin inşa edileceği bölgede T.

¹¹ Algaze ve diğ. 1991, 212-213, Fig. 2a-b.

¹² Algaze ve diğ. 1991, 213, 219 Fig. 2b, Fig.10.

¹³ Algaze ve diğ. 1991, 184-187, Fig. 8-9; Taşkiran 2006, 205-218.

¹⁴ Bkz. A. E. Özdoğan: *Interpreting Late Neolithic of Upper Mesopotamia/ Leiden*, 2009. “Sumaki Höyük: a new PPN to PN site in the Batman Region”; <http://www.kesfetmekicinbak.com/ardeoloji/09745/> (18.05.2010).

¹⁵ Batman ile Diyarbakır il sınırları bugün için Batman Suyu olarak kabul edilir. Körtik Tepe, Demirköy ve Hallan Çemi Neolitik yerleşimleri, Batman Suyu’nun batısında olmalarına rağmen arkeoloji literatüründe Batman Vadisi’nde buldukları için bu sitle Batman Bölgesi içinde değerlendirilmişlerdir.

¹⁶ Bkz. Rosenberg 2007a, 1-11; Rosenberg 2007b, 13-19; Özkaya 2007, 21-36.

¹⁷ Benedict 1980, 141-143.

¹⁸ Algaze ve diğ. 1991, 187-191, 219-220.

¹⁹ Algaze ve diğ. 1991, 189-190, Fig. 12.

Ökse tarafından yapılan araştırmalarda 15 arkeolojik yerleşim yeri saptanmış, bunlardan bazılarının Neolitik Dönem yerleşimleri olduğu anlaşılmıştır²⁰. Baraj gövdesi altında kalacak olan bu yerleşim alanlarının bazılarında kazılar yapılmaya başlanmıştır²¹. Ayrıca, E. Ay tarafından bölgede Neolitik Dönem'lerle ilgili olarak yüzey araştırmaları halen devam etmektedir²².

VI. Hakkâri Bölgesi

Şırnak'ın doğusunda bulunan bölgede yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak Doğu Anadolu Yayla Kültürü'ne ait buluntular ele geçmiştir. Bugüne kadar prehistorik devirlerin varlığına dair herhangi bir arkeolojik ören yeri tespit edilememiştir. Tanin Dağları'nda kayaya oyulmuş Neolitik Döneme ait olduğu söylenen hayvan figürlerinden bahsedilmektedir²³. Ancak bununla ilgili yapılmış herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Hakkâri'nin batısında bugünkü İran sınırları içinde bulunan Zagros Dağları'nda prehistorik devirlere ait arkeolojik alanlar saptanmış olmasına rağmen, Hakkâri Bölgesi'nde bu tarz yerleşim alanlarının bulunmayışı bölgenin iyi bir şekilde araştırılmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

VII. Cizre Bölgesi

Cizre Bölgesinde ilk kez 1989-1990 yılları arasında G. Algaze başkanlığında arkeolojik yüzey araştırmaları yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda yaklaşık 14 adet yerleşim alanı tespit edilmiştir. Bunlar, Hendek, Fenik (Eski Yapı), Kazrik Boğazı, Bürücek Köprüler, Şeyh Muhammed Harabe, Ayn Şeş Harabe, Kidişu Harabe, Cizre Mezar, Mehmetçik Höyük, Hacı Sultan Höyük, Yaş Höyük, Ravini Harabe, Nerdus Çayı Yanı²⁴ adlı ören yerleridir. Bunlardan Nerdus Çayı Yanı Neolitik Döneme tarihlendirilmektedir. Diğer yerleşimler de tarihsel dönemlerin tümünü içlerinde barındırmaktadır²⁵. Bölgede, 2004 ile 2005 yılları arasında G. Kozbe tarafından da yüzey araştırması yapılmıştır. G. Kozbe, 2004 yılı araştırmalarında G. Algaze'nin saptamış olduğu yerleri tekrar incelemiş ve Ayn Şeş Höyük 2, Zoran Höyük, Girke Şilo ve Mehmedi (İnci) Höyük gibi yeni yerleşimler tespit etmiştir²⁶. 2005 yılında Varlık Höyüğü, Taş Höyük, Erdem Höyük, Şekşek Höyük, Uğur Höyük, Korucu Höyük, Saklan ve Kebele Höyük adıyla toplam sekiz adet yerleşim yeri daha saptanmıştır²⁷. G. Kozbe, Cizre ilçesinde yapmış olduğu çalışmalar sonucunda toplamış olduğu buluntulardan yola çıkarak bölgenin Neolitik Dönem'den başlayarak tüm dönemleri içinde barındırdığını söylemektedir²⁸. Ayrıca, çeşitli höyüklerden topladığı buluntular içerisinde yontmataş alet grubu için-

²⁰ Antiquity Dergisi web sayfası: A. Tuba Ökse – A. Görmüş – E. Atay, 2009 Project: <http://antiquity.ac.uk/projgall/okse323/> (10.05.2010).

²¹ Ökse ve diğ. 2009, 71-94.

²² 2008 yılında E. Ay başkanlığında yapılan Mardin ili Neolitik Dönem Yüzey Araştırmaları'na bu makalenin yazarı ekip üyesi olarak katılmıştır.

²³ Bkz. Şırnak Valiliği web sitesi, http://www.sirnak.gov.tr/default_B0.aspx?id=17 (15.05.2010).

²⁴ Algaze ve diğ. 1991, 225-226, Fig. 19a-b; Algaze – Rosenberg 1991, 143-144, 148, Fig. 8a-b.

²⁵ Algaze ve diğ. 1991, 194-199.

²⁶ Kozbe 2006, 293-299.

²⁷ Kozbe 2007, 308, 311-313.

²⁸ Kozbe 2007, 313-314.

de değerlendirilen çok sayıda obsidyenden söz etmektedir²⁹.

VIII. Silopi Bölgesi

Silopi Bölgesi'nde, 1989-1990 yılları arasında G. Algaze ve ekibi tarafından bölgede yapılan arkeolojik yüzey araştırmalarında tüm dönemleri içeren 59 adet yerleşim yeri tespit edilmiştir³⁰. 2004 ile 2006 yılları arasında G. Kozbe tarafından bölge genelinde yüzey araştırmaları yapılmıştır³¹. G. Kozbe 2004 yılı çalışmalarında, G. Algaze'nin araştırmış olduğu Hazayi Höyük, Kütnüz (Kütnüs) Höyük, Girik Bedro, Nervan (Nehirvan), Takyan, Takyan Pamuk Tarlası, Amarsava (Amarsava), Silopi Höyük adlı yerleri tekrar incelemiş, bundan başka Hubusiya Höyük, Kortik Höyük, Serebiye Yamaç Yerleşmesi, Hazayi Tarlası, Girke Keşe, Gre Tehali, Basorin, Ilıcalar Höyük, Ilıcalar Tarlası, Gre Bimrim gibi yeni yerleşim alanlarını da tespit etmiştir³². G. Kozbe, 2005 yılında dokuz adet yerleşim yerini araştırmıştır. Bunlardan Takyan Höyük Yakını 1, Pınarönü G. Algaze'nin daha önce araştırmış olduğu yerler olup Ortaköy 1, Ortaköy 2, Rubai Höyük 1, Rubai Höyük 2, Başköy Höyüğü, Sereçemi, Gre Metroke adlı yerleşimlerdir³³. G. Kozbe'nin 2006 yılı araştırmalarında ise Girişin, Görümlü Höyük, Başak, Nuh Nebi Cami Yanı, Başvan, Üçağaç Höyüğü olmak üzere altı höyük incelenmiştir³⁴. G. Algaze ve G. Kozbe tarafından yapılan

araştırmalarda Silopi bölgesinde toplam 82 adet yerleşim tespit edilmiştir. Silopi'nin özellikle Güney kesimlerinde ve daha çok dere kenarlarında konumlandırılmış olan arkeolojik yerleşim alanlarında Neolitik Dönem'den başlayarak bütün dönemlere ait buluntular ele geçmiştir. Prehistorik devirlerin bazı dönemlerinde özellikle Neolitik Dönem ve Kalkolitik Dönem'de, obsidyenden yapılmış alet kullanımının bu bölgede yaygın olduğu görülmektedir.

IX. İdil Bölgesi

İdil Bölgesi'nde 2004 yılından itibaren G. Kozbe tarafından arkeolojik yüzey araştırmaları yapılmıştır³⁵. 2006 yılı çalışmalarında İdil İlçesi'nde Sarıköy, Gre Harabeşeraf, Gizers, Tepeli, Gre Birbitma, Fil Harabeleri, Aşağı Mahalle Höyüğü, Çığır Höyük, Kozluca Höyük, Küçük Kozluca Höyük (Gre Hanike), Tireraş Höyük adıyla toplam 11 adet yerleşim yeri saptanmıştır³⁶. İncelenen bütün arkeolojik yerleşimlerin Neolitik Dönem'den başlayarak tüm dönemlere ait buluntular içerdiği saptanmıştır³⁷.

X. Suriye-Türkiye Sınır Bölgesi

Cizre ve İdil ilçelerinin güneyinde yer alan Suriye sınırları içinde bulunan bölgelerde M.Ö. 6800-6400 ile M.Ö. 6400-5800 yılları arasına tarihlenen Habeç, Hasan Rumi, Ambara, Hajji Nasser, Chatal, Aqab, Chagar Bazar yerleşimleri saptanmıştır³⁸. Yerleşimlerin pek çoğunda

²⁹ Kozbe 2006, 295-295, 299.

³⁰ Algaze ve diğ. 1991, 225, Fig. 19b; Algaze – Rosenberg 1991, 143-144, 148 Fig. 8-b.

³¹ Kozbe 2008, 175-186.

³² Kozbe 2006, 293-299.

³³ Kozbe 2007, 307-310.

³⁴ Kozbe 2008, 177-178.

³⁵ Kozbe 2008, 175-186.

³⁶ Kozbe 2008, 175-179.

³⁷ Kozbe 2008, 179.

³⁸ Hours ve diğ. 1994, 55, 97, 99, 149, 153, 161, 1453.

obsidyenden yapılmış yontmataş aletlere rastlanmıştır.

XI. Irak-Türkiye Sınır Bölgesi (Kuzey Irak)

Silopi İlçesi'nin güneyinde bugün Irak sınırları içinde bulunan Nemrik, Kermez Dere, Ginnik, (Qermez Dere) ve M'lefaat arkeolojik yerleşimlerinde³⁹ yapılan kazılar sonucunda M.Ö. 10.000-8800 yılları arasına tarihlenen Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in A evresine ait buluntular tespit edilmiştir⁴⁰. Bu yerleşimlerin Neolitik Dönemi içinde yer alan geç evre tabakalarında yoğun şekilde obsidyen buluntular saptanmıştır. Özellikle Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'de (M.Ö. 6900-6400) bölgede, Deir Ki Biski, Kirmak, Ahmad, Amlat Fuqaniya, Hasla Naka, Adas, Rakaba, Nuhail, Thalathat, Sotto, Yarim I, Ali Agha, Hassuna adıyla pek çok yerleşim kurulmuştur⁴¹. Yukarıda adı geçen yerleşimlerin çoğunda obsidyenden yapılmış buluntular ele geçmiştir. Ayrıca, Geç Halaf Dönemi'ne, M.Ö. 5800-5400 yıllarına tarihlenen zaman diliminde Cizre, Silopi ve İdil'in güneyinde yer alan bölgede yaklaşık 50 adet arkeolojik yerleşim tespit edilmiştir⁴². Yerleşimlerin pek çoğunda obsidyenden yapılmış yontmataş aletler bulunmuştur.

XII. Sonuç

Neolitik Dönem'den itibaren obsidyen, tüm Mezopotamya için önemli bir

hammadde olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Mezopotamya ve Levant'ın obsidyen ihtiyacını iki ana bölge karşılamaktaydı. Bunlardan biri Kapadokya Bölgesi, diğeri ise Doğu Anadolu Bölgesi idi⁴³. Doğu Anadolu Bölgesi'nde en yakın obsidyen kaynağı Bingöl Bölgesi⁴⁴ ve Bitlis İli sınırları içerisindeki Nemrut Dağı'dır.

Genel olarak bakacak olursak, arkeolojik yönden Şırnak İli'nin güney ve batı bölümü incelenmiş olmakla birlikte kuzey ve doğu bölümü pek araştırılmamıştır. Şırnak ilinin kuzeybatısında bulunan, Şırnak - Erüh - Siirt - Bitlis bağlantılı yol arkeolojik yönden çok büyük bir önem arz etmektedir. Özellikle Siirt bölgesinde bulunan üç Neolitik yerleşimde de yontmataş alet grubu içerisinde yoğun obsidyen kullanımı, bu bölgelerin obsidyen ticareti ile bağlantılı olduklarını göstermektedir.

Kuzeydoğu Mezopotamya'da yani bugünkü Musul yakınlarında bulunan prehistorik yerleşimler⁴⁵, obsidyen ihtiyaçlarını Nemrut Dağı civarından karşılamak için Silopi - Şırnak - Erüh - Siirt - Bitlis veya Silopi - Şırnak - Pervari - Hizan - Bitlis güzergâhını alternatif yollar olarak kullandıklarını tahmin ediyoruz (Harita 1). Çünkü bu yol diğer yollara göre daha kısa ve kestirme bir yoldur. Bir diğer yol güzergâhı ise Cizre - İdil - Dargeçit - Hasankeyf - Batman - Kurtalan - Baykan -

³⁹ Ayrıca bkz. Nemrik: Kozłowski 1990; Kermez Dere (Qermez Dere): Watkins 1995; Ginnik: Campbell – Baird 1990, 65-78; M'lefaat: Braidwood – Howe 1960.

⁴⁰ Hours ve diğ. 1994, 240, 259, 277.

⁴¹ Hours ve diğ. 1994, 13, 46, 51, 54, 113, 143, 161-163, 210, 261, 282, 325-326, 340-341, 367-368.

⁴² Hours ve diğ. 1994, Carte 23c.

⁴³ Genel olarak Doğu Anadolu obsidyeni, Bingöl bölgesi obsidyeni ve Nemrut Dağı bölgesi obsidyeni olarak iki kaynaktan çıkmaktadır. Bkz. Balkan-Atlı – Cauvin 2007, 72; Cauvin 1998, 259–272.

⁴⁴ Bkz.

<http://www.archatlas.dept.shef.ac.uk/ObsidianRoutes/ObsidianRoutes.php> (17.05.2010)

⁴⁵ Nemrik, Ginnik, Kermez Dere v.b.

Bitlis bağlantılı yoldur. Nemrut Dağı civarındaki obsidyen kaynağına varmak için her üç yolun da prehistorik dönemlerde kullanılmış olma ihtimali çok yüksektir. Adı geçen güzergâhlarda pek çok Neolitik Dönem yerleşimi tespit edilmiştir (Harita).

Musul Bölgesi'ndeki prehistorik yerleşimlerin, Bingöl bölgesinde bulunan obsidyen kaynağına ulaşmaları için kullandıkları yol; Cizre - İdil - Dargeçit- Hasankeyf - Batman - Hazro - Lice - Genç güzergâhı olmalıdır. Bu yol diğer yollara göre biraz daha uzun bir yol güzergâhıdır. Ancak, Diyarbakır, Urfa ve Elazığ Bölgesi obsidyen ihtiyacını muhtemelen yakın olması sebebiyle daha çok Bingöl Bölgesi'nde yer alan kaynaklardan temin etmekteydi. Bu bölgelerde tespit edilmiş olan obsidyen buluntular üzerine yapılmış çalışmalar da bu durumu desteklemektedir⁴⁶. Ancak Şırnak ve çevresinde bulunan prehistorik merkezlerdeki obsidyen ihtiyacını, yakın oluşu sebebiyle Nemrut Dağı Bölgesi'ndeki obsidyen kaynakları karşılamış olmalıdır⁴⁷. Henüz bu konuyla ilgili kapsamlı bir araştırma yapılmamış olmakla birlikte, gelecekte bu bölgedeki kazılardan elde edilecek obsidyenlerin üzerinde kaynak analizi yapılması sayesinde düşüncemizin doğrulanacağını tahmin etmekteyiz.

Neolitik Dönem'den itibaren Mezopotamya ve Levant Bölgesi'nde taştan kap yapımında yaygın olarak kullanılan klorit taşının en yakın kaynaklarından birinin magmatik bir yapıya sahip Tanin Dağları olabileceğini düşünmekteyiz.

Batman Vadisi'nde bulunan neolitik yerleşimlerde çok sık olarak ele geçen klorit cinsi taştan yapılmış olan kapların ham madde kaynağının Güneydoğu Anadolu Bölgesi olduğunu biliyoruz. Gelecekte jeologların Tanin Dağları'nda yapacakları araştırmaların bu soruna ışık tutacağına inanıyoruz.

Sonuç olarak, Şırnak ve çevresinde bulunan prehistorik devirlere ait pek çok yerleşimden ele geçen obsidyenden yapılmış buluntular, obsidyen ticaret yollarının Şırnak ve çevresinden geçmiş olabileceğini göstermektedir.

Harita Listesi:

Harita 1. Yukarı Mezopotamya Erken Neolitik Yerleşimleri ve Olası Obsidyen Ticaret Yolu Güzergâhları.

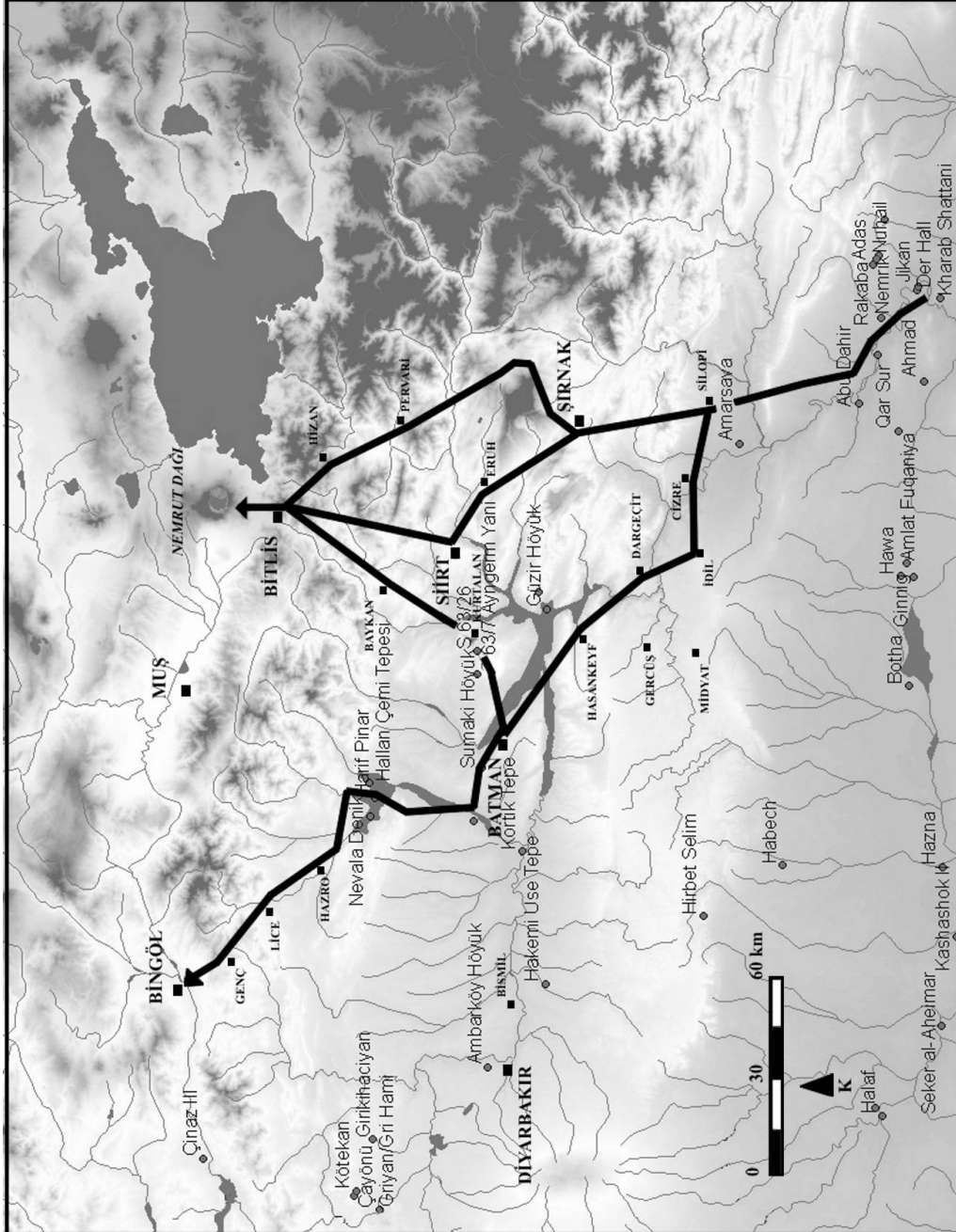
⁴⁶ Balkan-Atlı 1994, 70; Balkan-Atlı – Cauvin 2007, 71-77.

⁴⁷ Bkz. Balkan-Atlı 1994, 101.

KAYNAKÇA

- Algaze ve diğ. 1991 G. Algaze – R. Breuninger – C. Lightfoot – M. Rosenberg, “The Tigris-Euphrates archaeological reconnaissance project: A preliminary report of the 1989–1990 seasons”, *Anatolica* XVII, 1991, 175-240.
- Algaze – Rosenberg 1991 G. Algaze – M. Rosenberg, “The Tigris-Euphrates Archaeological Survey Project, 1989”, *AST* 8, 1991, 137-162.
- Balkan-Atlı 1994 N. Balkan-Atlı, *La Neolithisation de L’Anatolie*, *Varia Anatolica* VII, Institut Français d’Etudes Anatoliennes (1994).
- Balkan-Atlı – Cauvin 2007 N. Balkan-Atlı – M. C. Cauvin, “Anadolu Obsidyeni: Bir Dönemin Tanığı”, içinde: N. Başgelen (derl.), *12000 Yıl Önce, Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı, Neolitik Dönem* (2007) 71-77.
- Benedict 1980 P. Benedict, “Güneydoğu Anadolu Yüzey Araştırması”, içinde: H. Çambel – R. J. Braidwood (derl.), *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları I, İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi* (1980) 107-149.
- Braidwood 1960 R. Braidwood – B. Howe, *Prehistoric Investigation in Iraqi Kurdistan. Studies in Ancient Oriental Civilization* (1960).
- Campbell – Baird 1990 S. Campbell - D. Baird, “Excavations at Ginnig and the aceramic to early ceramic Neolithic sequence in North Iraq”, *Paléorient* 16.2, 1990, 65-78.
- Cauvin 1998 M. C. Cauvin, “L’obsidienne: données récentes provenant de sites-habitats néolithiques”, içinde : M.-C. Cauvin – A. Gaurgau – B. Gratuze – N. Arnaud – G. Poupeau – J.-L. Poidevin – C. Chataigner (derl.), *L’obsidienne au Proche et Moyen Orient: Du volcan à l’outil*, BAR Int. Ser. 738 (1998) 259-272.
- Çambel – Braidwood 1980 H. Çambel, H. – R. J. Braidwood, “İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Karma Projesi: 1963–1972 Çalışmalarına Toplu Bakış”, içinde: H. Çambel – R. J. Braidwood (derl.), *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları I, İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi* (1980) 1-31.
- Hours ve diğ. 1994 F. Hours – O. Aurenche – J. Cauvin – M. C. Cauvin - L. Copeland – P. Sanlaville, *Atlas des Sites du Proche Orient (14000–5700) Travaux de la Maison de l’Orient Méditerranéen*, No. 24, Vol. I-II (1994).
- Kozbe 2006 G. Kozbe, “Şırnak İli Cizre-Silopi Ovası 2004 Yılı Yüzey Araştırması”, *AST* 23.1, 2006, 293-308.

- Kozbe 2007 G. Kozbe, “Şırnak İli Cizre-Silopi Ovası Yüzey Araştırması, 2005”, *AST* 24.1, 2007, 307-326.
- Kozbe 2008 G. Kozbe, “Şırnak İli Yüzey Araştırmaları, 2006”, *AST* 25.1, 2008, 175-186.
- Kozłowski 1990 S. K. Kozłowski, *Nemrik 9, Pre Pottery Neolithic Site in Iraq* (1990).
- Ökse ve diğ. 2009 A. T. Ökse – A. Görmüş – E. Atay – Y. Muluk – M. Eroğlu – S. Torpil – A. A. Bayraktar – Y. Tan – N. Balkan-Atli – L. Astruc – N. Kayacan, “İlisu Barajı İnşaat Sahası Yüzey Araştırmasında Belirlenen Arkeolojik Alanlar”, *TÜBA-Kültür Envanteri Dergisi* 7, 2009, 71-94.
- Özdoğan 2007 A. E. Özdoğan, “Çayönü”, içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen (derl.), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* (2007) 57-97.
- Özdoğan 1990 M. Özdoğan, “1988 Yılı Diyarbakır Yüzey Araştırması”, *AST* 7, 1990, 459-466.
- Özdoğan 2000 M. Özdoğan, “Güneydoğu Anadolu Karma Projesi ve Çayönü Kazıları”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932–1999)* (2000) 14-19.
- Rosenberg 2007a M. Rosenberg, “Halan Çemi”, içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen (derl.), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* (2007) 1-11.
- Rosenberg 2007b M. Rosenberg, “Demirköy”, içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen (derl.), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* (2007) 13-19.
- Özkaya 2007 V. Özkaya – O. San, “Körtik Tepe” içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen (derl.), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* (2007) 21-36.
- Taşkıran 2006 H. Taşkıran, “İlisu Baraj Gölü Alanında Paleolitik Çağ 2004 Yılı Yüzey Araştırması”, *AST* 23.1, 2006, 205-218.
- Watkins 1995 T. Watkins, *Qermez Dere, Tell Afar: Interim Report No. 3* (1995).

Harita 1